

COLECȚIA „BIBLIOTECA BĂNCII NAȚIONALE“

Costin C. Kirițescu

**SISTEMUL BĂNESC
AL LEULUI
ȘI PRECURSORII LUI**

(VOL. I)

Editura Enciclopedică
București, 1997

componenta unor tezaure, atât în Moldova și în Dobrogea, cât și în Oltenia și chiar în Banat¹. În tezaure, dirhemii sau asprii Hoardei de Aur sunt asociați de regulă cu perperi de aur bizantini, emisiuni ale Imperiului de Niceea, cum este cazul tezaurelor descoperite la Oțeleni (jud. Iași)² și Prăjești (jud. Bacău)³ sau și cu emisiuni ale Imperiului restaurat la Constantinopol după 1261, ca în tezaurul de la Uzumbair (com. Mihail Kogălniceanu, jud. Tulcea)⁴; singurul tezaur ce pare a fi cuprins numai aspri tătărești este cel găsit la Calopăru (jud. Dolj)⁵. Toate aceste tezaure constituie un orizont arheologic și istoric omogen, a cărui datare este determinată în mod cert de marele conflict armat dintre hanul Nogai, stăpânitor al unui teritoriu ce se întindea din Crimeea până la gurile Dunării, și hanul Toktai de pe Volga; după cum se știe, acest conflict s-a încheiat în anul 1300 cu înfrângerea și uciderea hanului Nogai⁶.

Cercetări recente au stabilit că, între anii 1286–1300, a funcționat la Isaccea un atelier monetar al Hoardei de Aur, care a emis dirhemi (aspri) de argint și monete divizionare de bronz, între anii 1286–1292 în numele hanilor de la Sarai, iar între anii 1296–1300 în numele hanului Nogai⁷; monete emise în acest atelier se întâlnesc frecvent în descoperiri locale, izolate sau tezaure monetare⁸.

§ 3. Monetele în circulație în secolul al XIV-lea. Apariția primelor monete proprii ale statelor române

Decăderea politică a Hoardei de Aur, ca urmare a războiului intern din ultimii ani ai secolului al XIII-lea (războiul dintre hanii Toktai și Nogai), apoi a

¹ Rezultatele preliminare ale primelor cercetări având ca obiect această problemă au fost publicate de O. Iliescu, *Monede tătărești din secolele XIII–XV găsite pe teritoriul Republicii Populare Române*, în SCN, 3, 1960, p. 263–277 (v. și notele următoare).

² Idem, *Monede din tezaurul descoperit la Oțeleni (raionul Huși, reg. Iași)*, în „Arheologia Moldovei”, 2–3, 1964, p. 363–407; v. și rectificările aduse de E. Oberländer-Târnoveanu, *Documente numismatice privind relațiile spațiului est-carpatic cu zona gurilor Dunării*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, 22/2, 1985, p. 585–590.

³ O. Iliescu și P. Țarălungă, *Un tezaur monetar de la sfârșitul secolului al XIII-lea descoperit la Prăjești (jud. Bacău)*, în „Carpica”, 23, 1992, p. 247–257.

⁴ O. Iliescu și G. Simion, *Le grand trésor de monnaies et lingots des XIIIe et XIVe siècles trouvé en Dobroudja septentrionale, Note préliminaire*, în RESEE, 2, 1964, 1–2, p. 217–222. O. Iliescu, în: I. Barnea, O. Iliescu, Corina Nicolescu, *Cultura bizantină în România*, București, 1971, p. 191, nr. 445.

⁵ O. Iliescu și P. Țarălungă, *op. cit.*, p. 252.

⁶ E. Oberländer-Târnoveanu, *Numismatical Contributions to the History of the South-Eastern Europe at the End of the 13th Century*, în „Revue roumaine d'histoire” (în continuare: RRRH), 26, 1987, 3, p. 245–258.

⁷ Idem, *Un atelier monétaire de la Horde d'Or sur le Danubè: Saqçy (Isaccea) (XIIIe–XIVe siècles)*, în *Actes du XIe Congrès International de Numismatique*, III, Louvain-la-Neuve, 1993, p. 291–304.

⁸ *Ibidem*, p. 293, harta din fig. 1.

O sinteză a istoriei circulației monetare din această perioadă la O. Iliescu, *Moneda în România 491–1864*, București, 1970, p. 9–13, 47–48.

campaniilor împotriva tătarilor purtate în 1345 de regele Ungariei Ludovic I, între anii 1345–1350 de Basarab I, voievodul Țării Românești, iar în a doua jumătate a secolului al XIV-lea de cnezii ruși, a avut drept consecință curmarea dominației mongole în spațiul carpato-dunărean. Au fost create astfel condițiile favorabile constituirii unor formațiuni statale locale. Rând pe rând, iau ființă în aceste condiții: voievodatul Țării Românești, devenit independent în 1330, sub domnia lui Basarab I; despotatul sud-dobrogean, atestat din 1348, dar a cărui existență a fost de scurtă durată¹ și, în fine, voievodatul Moldovei, devenit independent în 1363, sub domnia lui Bogdan².

În aceste împrejurări, economia locală a cunoscut o nouă etapă de dezvoltare în spațiul geografic controlat acum de formațiunile statale mai sus amintite. A crescut producția de mărfuri susceptibile de a face obiectul unui schimb bănesc; s-au dezvoltat orașele, în primul rând cele de pe Dunăre, ca Vicina și Chilia³, dar și capitalele noilor state; s-au intensificat relațiile comerciale externe, mai ales comerțul de tranzit desfășurat de-a lungul căilor ce străbat, pe uscat sau pe apă, această zonă a continentului european. Principalii agenți ai acestui gen de comerț continuă să fie genevezii și venețienii, urmați apoi de raguzani, de sașii din orașele Transilvaniei și de lioveni.

Datorită așezării sale geografice, Țara Românească devenise accesibilă comerțului continental din zona sud-est-europeană încă din secolul al XIII-lea, deci anterior constituirii ei ca stat, prin unificarea de către voievodul Basarab I a cnezatelor și voievodatelor românești de la sud de Carpați. De-a lungul Dunării, artera economică importantă a continentului european, se stabilesc legături cu Raguză, orașul de pe coasta Dalmației (azi Dubrovnik, în Croația) ai cărui negustori aveau asupra lor monetă proprie, dar mai ales groși (matapani) venețieni, un nominal care a avut un rol însemnat în economia monetară a sud-estului european și al cărui nume inițial — acela de ducat⁴ — va fi preluat în a doua jumătate a secolului al XIV-lea de unitatea sistemului monetar al Țării Românești. Spre deosebire de venețieni, care își disputau cu genevezii supremația comerțului maritim în bazinul oriental al Mării Mediterane și în Marea Neagră, negustorii raguzani străbăteau pe uscat nordul Peninsulei Balcanice, traversând Croația, Bosnia și Serbia și ajungând la Vidin, oraș ce beneficia de dreptul de depozit⁵,

¹ Șt. Ștefănescu, în: I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971, p. 346–355.

² Ș. Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Cluj-Napoca, 1988, p. 6–32.

³ Idem, *De Vicina à Kilia. Byzantins et Génois aux Bouches du Danube au XIVe siècle*, în RESE, 16, 1978, 1, p. 55–79 (cu bibliografia anterioară).

⁴ Vezi nota de mai sus (cap. III, par. 2).

⁵ A. Grecu (recte P. P. Panaitescu), *Relațiile Țării Românești și ale Moldovei cu Raguză (sec. XIV–XVIII)*, în „Studii”, 2, 1949, nr. 4, p. 107–108. Un gros raguzan de argint, datând din secolul al XIV-lea, s-a găsit mai demult la Galiciuica (jud. Dolj); *ibidem*, p. 109 (acolo greșit Sălciuca în loc de Galiciuica).

spre a se îndrepta de aici spre porturile de la gurile Dunării și spre cele de pe litoralul Mării Negre.

Invitați în mai multe rânduri să treacă prin țara lor de către suveranii locali Uroș al II-lea Milutin, Uroș al III-lea Decianski și Ștefan al IV-lea Dușan, venețienii încheie până la urmă în 1352 un tratat comercial cu Alexandru, țarul bulgar de la Târnovo; acest tratat este expediat la Veneția, împreună cu o scrisoare a țarului bulgar și o listă a valorii monetelor sale, prin intermediul consulului venețian de la Varna¹.

Descoperirile monetare înregistrate pe teritoriul țării noastre reflectă existența unor relații cu negustorii venețieni; aceste descoperiri se înșiră din Banat până în nordul Moldovei².

La rândul lor, genevezii, prezenți la Dunărea de Jos încă din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, au desfășurat aici o intensă activitate comercială, transferând la Chilia și apoi la Licostomo și intermediind din aceste centre relații economice mai ales cu Pera, Caffa, dar și cu alte orașe de pe litoralul Mării Negre³. Cu toate acestea, până azi, nu cunoaștem decât prezența unei singure monete geneveze într-o descoperire datând din secolul al XIV-lea⁴.

Legăturile comerciale ale orașelor săsești Brașov și Sibiu cu Țara Românească, deși mult mai vechi, capătă o reglementare scrisă abia în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, când, în 1358, Ludovic I, regele Ungariei, acordă brașovenilor dreptul de a exercita comerț pe culoarul dintre râurile Buzău și Prahova, spre Dunăre, de la gura Ialomiței până la vărsarea Siretului⁵. Zece ani mai târziu, Vladislav I—Vlaicu Vodă, domnul Țării Românești, dă un privilegiu acelorași negustori brașoveni, acordându-le dreptul de a face comerț în și prin Țara Românească, impunându-le obligația de a plăti vama la intrare la Câmpulung și la întoarcerea la unul din vadurile Dunării, cu excepția drumului Brăilei, care avea de suportat o singură taxă vamală, la întoarcerea prin Câmpulung⁶. Această taxă era stabilită *ad valorem* și era denumită tricesima, adică 1/30, fiind percepută în numerar⁷.

¹ W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au Moyen Age*, I, Leipzig, 1885, p. 530–531.

² O listă a acestor descoperiri la O. Iliescu, *La monnaie vénitienne dans les Pays Roumains de 1202 à 1500*, în RESEE, 15, 1977, 2, p. 357–361.

³ Cu privire la expansiunea colonială geneveză în bazinul Mării Negre, v. M. Balard, *La Romanie génoise (XIe–début du XVe siècle)*, 2 vol., Genova—Roma, 1978; pentru unele aspecte particulare, v. și O. Iliescu, *Contributions à l'histoire des colonies génoises en Romanie aux XIIIe–XVe siècles*, în RRH, 28, 1989, 1–2, p. 25–52.

⁴ Un genovin de aur, emis de Simone Boccanegra (1339–1345), în componența tezaurului de la Brăiești (jud. Botoșani); O. Iliescu, *La monnaie génoise dans les pays roumains aux XIIIe–XVe siècles*, în *Colocviul româno-italian „Genevezii la Marea Neagră în secolele XIII–XIV”* (text bilingv), București, 1977, p. 157.

⁵ „Documente Romaniae Historica” (în continuare: DRH), D, Relațiile, doc. nr. 39.

⁶ *Ibidem*, doc. nr. 46.

⁷ Tricesima era o taxă vamală curentă în spațiul sud-est european; cf. G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930, p. 50–51.

În legătură cu negoțul de tranzit, practicat de brașoveni, trebuie amintit aici și privilegiul acordat lor în 1369 de către țarul bulgar Sracimir de la Vidin, care le dădea voie să vină în orașul de pe Dunăre, dar fără să specifice condițiile în care urmau să-și desfășoare activitatea¹.

În ce privește contactele dintre Țara Românească și Moldova, de pe o parte, și negustorii lioveni, pe de altă parte, se constată că reglementări scrise care le consemnează pentru prima dată apar abia la începutul secolului al XV-lea fiind emise în Țara Românească de Mircea cel Bătrân în 1403² și apoi în 1409³, și de Alexandru cel Bun în 1408⁴ în Moldova. Cu toate acestea, este cert că negustorii lioveni au început să străbată Moldova, pentru a ajunge la Dunăre, încă înainte de întemeierea Moldovei, probabil încă de la începutul secolului al XIV-lea.

În acest cadru istoric, Țara Românească și Moldova, beneficiind încă de la începuturile lor ca state deplin încheiate de un remarcabil potențial economic, au cunoscut o rapidă dezvoltare a economiei bănești. Pentru Țara Românească, o dovadă concludentă în acest sens ne este oferită de un izvor narativ unguresc de pe la mijlocul secolului al XIV-lea, așa-numita Cronică pictată de la Viena⁵, care, povestind campania militară întreprinsă în 1330 de regele Ungariei Carol Robert împotriva voievodului Basarab, consemnează un fapt petrecut imediat după ce armata invadatoare pătrunsese pe teritoriul Țării Românești: înaintea regelui Carol Robert s-a prezentat un sol român cu o scrisoare a lui Basarab I, prin care acesta, în dorința de a evita un război iminent, își asuma anumite obligații față de coroana Ungariei, între care și aceea de a plăti regelui, drept despăgubiri pentru cheltuielile prilejuite de strângerea armatei sale, cantitatea de 7 000 de mărci de argint⁶. Refuzând oferta de pace, regele angevin a continuat să înainteze, dar armata sa a fost înfrântă de oștirea lui Basarab I la Posada, în zilele de 9–12 noiembrie 1330, eveniment în urma căruia Țara Românească își câștigă independența de stat.

Cele 7 000 mărci de argint, oferite de Basarab lui Carol Robert ca despăgubiri de război reprezentau o cantitate de argint în lingouri, în greutate de 1 400 kg⁷ de argint de titlul 800/1 000, ceea ce echivala la acea dată cu 74 kg de aur de titlul 1 000/1 000 sau cu aproximativ 21 000 florini de aur⁸, o sumă imensă la acea vreme, dovadă a potențialului economic pe care îl avea Țara Româ-

¹ Despre acest privilegiu, v. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p. 107 (cu bibliografia aferentă).

² *Ibidem*, p. 101–103 (aceeași adnotare).

³ *Ibidem*, p. 157.

⁴ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 635–636.

⁵ *Chronicon pictum Vindobonense*, manuscris cu miniaturi, datând din anul 1358, ediția G. Popa Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, XI. *Cronica pictată de la Viena*, București, 1937, I — 251.

⁶ O. Iliescu, *Despre natura juridică și importanța despăgubirilor oferite de Basarab voievod regelui Carol Robert (1330)*, în „Studii și materiale de istorie medie” (în continuare: SMIM), V, 1962, p. 134 și n. 5.

⁷ *Ibidem*, p. 139.

⁸ *Ibidem*, p. 140.

nească, la numai douăzeci de ani de la începutul domniei lui Basarab I. Cum Țara Românească nu posedea mine argentifere, lingourile de argint de care dispunea Basarab I nu puteau proveni decât prin schimburi economice cu aşezări portuare de la Dunărea de Jos, ca Vicina sau Chilia, unde asemenea lingouri erau aduse de negustorii genovezi din comerțul cu Hoarda de Aur. Un argument concludent în sprijinul acestei proveniențe a argintului lui Basarab I e oferit de marele tezaur descoperit în anii 1962–1963 pe teritoriul comunei Mihail Kogălniceanu (jud. Tulcea) și care cuprinde, alături de hiperperi bizantini și aspri tătărești de argint, lingouri de argint, 92 bucăți în formă de bare și 11 bucăți de forme neregulate¹.

Un alt fapt care proiectează lumină asupra dezvoltării economice a Țării Românești, în prima jumătate a secolului al XIV-lea, a fost consemnat de istoricul italian Antonio Bonfini, care, stabilit la curtea regelui Matias Corvin, a scris aici o amplă istorie a Ungariei². Relatând evenimentele care au marcat începutul domniei regelui Ludovic I de Anjou, Bonfini consemnează întâlnirea acestuia cu voievodul „Alexander Transalpin(a)e Valachi(a)e dux”³, când s-a ajuns la o împăcare între cei doi monarhi — cea dintâi după războiul din 1330; cu acest prilej, Nicolae Alexandru a plătit lui Ludovic de Anjou o mie de ponduri de aur⁴, adică o cantitate de peste 4 kg de aur, în lingouri, reprezentând vechiul tribut datorat de Basarab I coroanei Ungariei, anterior obținerii independenței în 1330, ca urmare a victoriei de la Posada⁵. Cu siguranță, și această cantitate de aur se acumulase în vistieria primului stat românesc ca urmare a dezvoltării relațiilor sale în cadrul marelui comerț continental.

Reflectând relațiile comerciale externe atât de diversificate, numerarul de uz curent în circulația monetară a Țării Românești era alcătuit în tot cursul secolului al XIV-lea din specii monetare de valori și proveniențe variate. Circulau mai ales emisiunile de perperi de aur mai vechi ale lui Ioan Vatatzes, împărat la Niceea (1222–1254), moștenite din secolul precedent, dar și emisiunile mai recente ale imperiului restaurat din domnia comună a lui Andronic al II-lea și Mihail al IX-lea (1295–1320), acestea din urmă având un titlu de numai 585–453/1 000⁶. Cu toată deprecierea masivă a ultimelor sale emisiuni și înlocuirea lui în 1376–1379 cu un hiperper de argint, dar ca monetă de calcul⁷, acest nominal

¹ O. Iliescu, G. Simion, *Le grand trésor de monnaies et lingots des XIIIe et XIVe siècles trouve en Dobroudja septentrionale*, în RESEE, 2, 1964, 1–2, p. 226.

² A. de Bonfinis, *Rezum Hungaricarum decades*, edit. I. Fögel, B. Ivanyi, I. Juhász, *Decas II*, Lipsiae (Leipzig), 1936.

³ A. de Bonfinis, *op. cit.*, *Decas II*, p. 217.

⁴ *Ibidem*.

⁵ O. Iliescu, *Aspecte pecuniare ale relațiilor dintre Nicolae Alexandru voievod și regele Ludovic I de Anjou*, în „Revista istorică”, 3, 1992, 9–10, p. 929–935.

⁶ T. Bertelè, *Numismatique byzantine*, edit. Cécile Morrisson, Wetteren, 1978, p. 45.

⁷ *Ibidem*, p. 46, 87. Pentru datarea acestei reforme monetare din ultimii ani ai primei domnii a lui Ioan al V-lea Paleologul (1354–1376), v. *ibidem*, p. 70, n. 2 de Cécile Morrisson v. și M. F. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300–1453*, Cambridge etc., 1985, p. 542–546.

bizantin a avut un rol de seamă în schimburile economice din Țara Românească, numele său fiind preluat și conservat până în 1775 de o taxă vamală, denumită perper sau părpăr și percepută în schelele de la Dunăre pentru vinul și peștele ce se exportau în Peninsula Balcanică¹. Pe la 1374, Vlaicu Vodă constituia, în beneficiul mănăstirii Vodița, ctitoria sa, o rentă anuală de 1 000 perperi, plus 300 perperi pentru săraci, ceea ce echivala, ținând seama de paritatea de la acea dată, cu 500, respectiv 150 ducați de aur venețieni².

Ca monedă de argint, au continuat să intre și să circule în Țara Românească nominaluri străine aparținând unor sisteme monetare diferite și anume: groșii sârbești și bulgărești, derivând din sistemul grosului venețian³, pe de o parte, iar pe de altă parte, dinarii ungurești și mai ales ultimele emisiuni ale dinarilor banali și apoi regali de Slavonia, aceștia aparținând sistemului monetar al Europei Occidentale și Centrale.

Din prima categorie, groșii sârbești au apărut în puține descoperiri monetare de pe teritoriul Țării Românești⁴ și nu au avut un rol mai însemnat în circulația ei internă. În schimb, groșii bulgărești, mai cu seamă cei emiși începând din 1331 la Târnovo de țarul Alexandru (1331–1371) și apoi la Vidin de țarul Sracimir (1355–1365, 1369–1396)⁵ au pătruns în mari cantități în Țara Românească, fiind prezenți aici în numeroase descoperiri monetare⁶ și cucerind un loc preponderent în circulația locală, ceea ce va avea o influență decisivă când se va introduce sistemul monetar propriu al primului stat românesc, cum se va vedea mai departe.

Dinarii banali de Slavonia, emiși în perioada 1255–1325 la început de bani locali, apoi de regii Ungarici⁷, au intrat în Țara Românească încă de la sfârșitul

¹ O. Iliescu, *L'hyperpère byzantin au Bas-Danube du XIe au XVe siècle*, în RESEE, 7, 1969, 1, p. 109.

² O. Iliescu, *Les hyperpères de Vlaïcou Voda*, în RRH, 24, 1985, 3, 209–215.

³ Cu privire la originea venețiană a sistemelor monetare adoptate de statele slave din Balcani, v. mai sus, p. 65, n. 1.

⁴ Groși de argint sârbești sunt prezenți în descoperiri semnalate în Dobrogea la E. Oberländer-Târnoveanu, *Quelques remarques sur les émissions monétaires médiévales de la Dobroudja méridionale aux XIVe–XVe siècles*, în RRH, 27, 1988, 1–2, p. 109.

⁵ Despre cronologia domniei lui Sracimir la Vidin, v. St. Avdev, *Srebărnițe monetite na țar Mikhail Assen (1337–1355)*, în „Numizmatika“, 4, 1980, 3, p. 13–22 v. și O. Iliescu, *op. cit.*, *infra*, în nota următoare, p. 122, n. 1.

⁶ Descoperirile de monede bulgărești, cuprinzând îndeosebi groși de argint, emiși la Târnovo, iar ulterior și la Vidin de către țarii respectivi, sunt mult mai numeroase și se extind pe o arie întinsă a teritoriului Țării Românești, din vestul Olteniei până în nordul Dobrogei. În componența tezaurilor datând din secolul al XIV-lea, groșii bulgărești intră alături de monedele emise de domnii Țării Românești de la Vlaicu Vodă la Mircea cel Bătrân, mai precis între anii 1365–1396. Cu titlu de exemple, sunt de menționat următoarele descoperiri: Elena Isăcescu, *Tezaurul de monede medievale de la Păcuil lui Soare (jud. Ialomița)* (recte Constanța), în SCN, V, 1971, p. 345–353; O. Iliescu, *Cu privire la tezaurul de la Văcăreni (jud. Tulcea)*, în BSNR, 80–85, 1986–1991, p. 117–123.

⁷ Despre această monedă, v. D. M. Metcalf, *Coïnage in South-Eastern Europe 820–1396*. Londra, 1979, p. 146–154.

secolului al XIII-lea, venind din Banat¹; denumiți inițial *denarii banales*, după denumirea funcției emitenților, au lăsat moștenire limbii române cuvântul bani, ce desemnează și azi moneda de cea mai mică valoare². În sfârșit, dinarii și obolii (un dinar = doi oboli) ungurești pătrund în Țara Românească fie prin banatul Severinului, fie prin schimburile economice cu orașele Sibiu și Brașov³.

În 1365, ca urmare a unui conflict izbucnit între Ludovic de Anjou și Vlaicu Vodă⁴, armata regelui Ungariei invadează țaratul de Vidin, pe care îl ocupă și îl transformă în banat unguresc, țarul Sracimir, văr primar și aliat al domnului român, fiind dus în captivitate la Buda⁵. Nemaiprimind moneda de argint de peste Dunăre, Vlaicu Vodă trece imediat la crearea unui sistem monetar propriu⁶, cu o scară de trei valori nominale: 1) o specie monetară cu diametrul de 18–21 mm și greutatea medie de 1,05 g⁷; 2) o specie cu diametrul de 16–18 mm și greutatea medie de 0,70 g și 3) ultima valoare nominală având diametrul de 15–16 mm și greutatea medie de 0,35 g; titlul argintului, la toate cele trei specii, se ridică la peste 900/1 000⁸, ceea ce le conferea o calitate excepțională.

Ținând seama de faptul că în evul mediu, dintr-o unitate ponderală de metal — în speță, o marcă de argint — se băteau un număr precis stabilit de piese cu aceeași valoare nominală (ratio), se poate deduce că la baza sistemului monetar creat de Vlaicu, a stat o marcă de 210 g, foarte apropiată de marca de Transilvania, în greutate de 206,76 g⁹. Rezultă deci că dintr-o marcă de 210 g — pe

¹ Vezi lista descoperirilor respective la I. Sabău, *Circulația monetară în Transilvania secolelor XI–XIII, în lumina izvoarelor numismatice*, în SCN, II, 1958, p. 269–301, passim.

² Numele de ban, desemnând 1/100 dintr-un leu, unitatea sistemului monetar român, a fost stabilit prin legea din 14/26 aprilie 1867 pentru înființarea unui nou sistem monetar național și pentru fabricarea monetelor naționale, lege promulgată cu decretul nr. 578 și publicată în „Monitorul Oficial” (în continuare: M.O.), nr. 89 din 22 aprilie/4 mai 1867.

³ Două tezaure monetare datând din a doua jumătate a secolului al XIV-lea marchează pătrunderea dinarilor ungurești, ca urmare a acestor relații economice, în circulația monetară a Țării Românești: tezaurul de la Curtea de Argeș, publicat de Elena Isăcescu, *Tezaurul de monede medievale descoperit la Curtea de Argeș*, în BSNR, 67–69, 1973–1975, p. 123–130; tezaurul găsit în 1915 la Drobeta Turnu Severin, semnalat de Constanța Știrbu și Paraschiva Stancu, *Date noi privind emisiunile monetare ale lui Mircea cel Mare*, în *Marele Mircea voievod*, București, 1987, p. 111, nr. 25/2.

⁴ Despre aceste împrejurări istorice, v. Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (rolul lui Benedict Himfy în legătura cu problema Vidinului)*, în SMIM, I, 1956, p. 7–49.

⁵ *Ibidem*, p. 11.

⁶ O. Iliescu, *1365–1965: Șase veacuri de la baterea celor dintâi monede românești*, în BSNR, 42–66, 1948–1972, p. 83–87.

⁷ Pentru nominalurile 1 și 2, media greutateii a fost calculată la câte un număr de 100 exemplare din fiecare; pentru nominalul 3, media greutateii a fost stabilită cântărind un număr de numai 9 exemplare, câte au fost cunoscute.

⁸ Constanța Știrbu și Paraschiva Stancu, *Observații asupra emisiunilor monetare ale Țării Românești (1365–1418) pe baza analizelor prin metode nucleare*, în „Cercetări numismatice” (în continuare: CN), 4, 1982, p. 84.

⁹ O. Iliescu, *Despre natura juridică...*, în SMIM, V, 1962, p. 128 și n. 13.

care, în lipsa oricărui document, am putea să o denumim *marca valachica* —, se băteau 200 piese din prima categorie, 300 piese din a doua categorie și 600 piese din ultima categorie¹.

Nu s-au păstrat izvoare scrise în care să fie menționate denumirile pe care le purtau cele trei specii monetare emise de Vlaicu Vodă. Din cercetarea privilegiilor comerciale, acordate negustorilor din Brașov de către domnii Țării Românești, începând cu Mircea cel Bătrân la 1413, rezultă că unitatea sistemului monetar valah se numea ducat, iar diviziunea lui purta denumirea de ban, raportul dintre cele două nominaluri fiind de un ducat = 1 1/2 bani². La 1413, ducatul emis de Mircea cel Bătrân era echivalent cu dinarul unguresc, în vreme ce banul nu avea corespondent în sistemul monetar uzual în Transilvania³; era deci inferior, ca valoare, obolului, cel mai mic nominal al acestui sistem.

Pornind de la aceste date, cercetările dedicate numismaticii medievale românești au stabilit că nominalul cel mare, emis de Vlaicu Vodă, era unitatea sistemului monetar creat în 1365 și purta denumirea de ducat, preluând astfel numele inițial al grosului venețian din 1202, adoptat apoi ca etalon ponderal și model iconografic de groșii sârbești și bulgărești⁴. Având greutatea medie de 1,05 g, ducatul emis de Vlaicu Vodă era echivalent cu grosul emis de Sracimir la Vidin în preajma anului 1365, cu o greutate medie identică⁵.

Al doilea nominal emis de Vlaicu Vodă are o greutate medie de 0,70 g, apropiată de greutatea medie a dinarului banal de Slavonia, care se ridica la 0,75 g⁶, dar identică în raport cu greutatea medie a dinarului unguresc emis după reforma monetară a lui Carol Robert, greutate ce se ridica la 0,70 g⁷; prin urmare, al doilea nominal al lui Vlaicu Vodă era un dinar, deși acest nume nu este atestat de nici un izvor documentar.

În sfârșit, cel de-al treilea nominal din sistemul monetar creat de Vlaicu Vodă, cu greutatea medie de 0,35 g, era cu siguranță banul, echivalent cu obolul unguresc (1/2 dinar), care avea și el greutatea medie de 0,35 g⁸. Astfel, prin cele

¹ Idem, *Ducații Țării Românești cu numele lui Basarab voievod*, în SCN, VI, 1975, p. 142.

² Această echivalență rezultă din compararea celor două versiuni ale privilegiului acordat în 1413 de Mircea cel Bătrân negustorilor brașoveni, versiunea slavă din 6 august și versiunea latină din 25 august; termenul ducat din textul slav e transpus în cel latin ca denarius, de unde rezultă că ducatul lui Mircea cel Bătrân era echivalent la 1413 cu dinarul unguresc. În schimb, termenul ban din versiunea slavă nu are echivalent în cea latină. Astfel, pentru trecerea unui călăreț, textul slav stipulează perceperea unei taxe în valoare de 3 bani, transformată în 2 dinari, în versiunea latină prin urmare, un ducat (denarius) era echivalent cu 1 1/2 bani; v. în acest sens C. Moisil, *Considerațiuni asupra monetelor lui Mircea cel Bătrân*, în BSNR, 10, 1913, p. 45.

³ Vezi nota de mai sus.

⁴ Vezi *supra*.

⁵ Iordanka Iurukova, V. Pencev, *Bălgarski srednovekovne peceati i moneti*, Sofia, 1990, p. 151.

⁶ Homan B., *Magyar pénztörténet 1000–1325*, Budapesta, 1916, p. 122–123.

⁷ *Ibidem*, p. 123.

⁸ Vezi mai sus, observația din n. 8, p. 73.

trei nominaluri ale sale, sistemul monetar al Țării Românești avea corespondența atât cu sistemul monetar bulgăresc, cât și cu cel unguresc, înlesnind relații economice atât la sud de Dunăre, cât și la nord de Carpați.

Datele metrologice expuse mai sus conduc la stabilirea următoarelor rapoarte între cele trei nominaluri ale primului sistem monetar românesc: 1 ducat de 1,05 g = 1 1/2 dinari a 0,70 g = 3 bani a 0,35 g; 1 dinar = 2 bani¹.

Stabilirea unei conexiuni imediate între ocuparea Țaratului de Vidin în 1365 de către armata regelui Ungariei și emiterea primelor monede ale Țării Românești nu este infirmată de faptul că în privilegiul acordat de Vlaicu Vodă, la 20 ianuarie 1368 brașovenilor, se fixează ca taxă vamală tricesima (1/30), fără specificarea unei anumite monete. Astfel, privilegiul acordat în 1352 venețienilor de țarul bulgar Alexandru de la Târnovo stipula plata tricesimei, ca taxă vamală pentru mărfurile importate în țaratul bulgar de Târnovo, în vreme ce pentru mărfurile exportate, taxele vamale erau fixate în groși². De asemenea, în privilegiul acordat negustorilor lioveni, în 1409, Mircea cel Bătrân stabilește aceeași tricesima, ca taxă vamală datorată de aceștia pentru mărfurile aduse în Țara Românească³, deși la acea dată, primul stat românesc emitea monedă proprie de mai bine de patru decenii.

Sistemul monetar al Țării Românești, în structura arătată mai sus, s-a menținut și sub domnia fratelui și urmașului la tron al lui Vlaicu Vodă, Radu I (1377–1383), care emite ducați de 1,05 g, dinari, de data aceasta având greutatea medie redusă la 0,60 g (*ratio* 350 piese la marca de 210 g), precum și bani, cu greutatea de asemenea redusă la 0,21 g (*ratio* 1 000 bucăți la aceeași marcă)⁴. Dar sub domnia lui Dan I (1383–1386), sistemul monetar al Țării Românești suferă schimbări însemnate: nu se mai emite de acum înainte nominalul cel mare, de 1,05 g, numele său fiind preluat de dinar, care devine astfel unitatea sistemului monetar al Țării Românești pentru încă un secol; greutatea noului ducat e redusă la 0,50 g (*ratio* 420 piese la aceeași marcă), în vreme ce greutatea banului, rămas singura monedă divizionară, se menține la 0,21 g⁵. Aceste modificări aduse sistemului monetar al Țării Românești au fost determinate de diminuarea progresivă a greutateii, atât a groșilor bulgărești emiși la Vidin⁶, cât și a dinarilor ungurești⁷.

În primii săi ani de domnie, Mircea cel Bătrân continuă să bată ducați de 0,50 g, valoare ponderală ce scade progresiv până la 0,21 g (*ratio* 1 000 piese la marcă) în anii 1395–1396, titlul argintului scăzând de asemenea de la 571/1 000

¹ O. Iliescu, *Ducații Țării Românești...*, cit. supra, n. 43.

² P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p. 101–103.

³ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 635–636.

⁴ V. în acest sens O. Iliescu, *Ducați necunoscuți emiși de doi voievozi ai Țării Românești în secolul al XV-lea*, în BSNR, 77–79, 1983–1985, tabloul de la p. 279.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Iordanka Iurukova, V. Pencev, *op. cit.*, p. 152.

⁷ L. Huszár, *Münzkatalog Ungarn von 1 000 bis heute*, München, 1979, p. 12.

la numai 221/1 000¹. În acești ultimi ani, tronul Țării Românești e disputat și deținut alternativ de Mircea cel Bătrân și rivalul său Vlad I (1395–1396)²; acesta din urmă emite și el câteva serii de ducați³, cu greutatea medie de 0,30 g (*ratio* 700 piese la marcă)⁴.

În decembrie 1396, Vlad I este înlăturat definitiv⁵, iar Mircea cel Bătrân își reia domnia, ce se va încheia cu moartea lui, la 31 ianuarie 1418.

Încă de la începutul anului 1397, Mircea cel Bătrân realizează o adevărată reformă monetară, având drept rezultat o remarcabilă revalorizare a ducatului Țării Românești. Greutatea medie a noului ducat a fost ridicată la 0,48 g; prin urmare, dintr-o marcă de 210 g, se băteau 433 ducați noi⁶, titlul argintului din care erau confecționați fiind ridicat la 859 până la 941/1 000⁷. Aceste calități deosebite ale noilor ducați vor fi menținute neștirbite până la sfârșitul domniei voievodului emitent.

Alături de ducați, Mircea cel Bătrân a emis și monete divizionare, tot de argint și anume bani. Bani din unele serii au greutatea medie de 0,30 g (*ratio* 700 bucăți la marcă), în vreme ce același nominal, făcând parte din alte serii, indică o greutate medie de numai 0,21 g (*ratio* 1 000 bucăți la marcă)⁸. Analize prin metode nucleare pentru un număr de patru exemplare, luate din serii diferite de bani, au dat titluri foarte ridicate și anume: 904, 921, 925 și chiar 960/1 000⁹, ca și la ducați, acesta este cel mai ridicat nivel cunoscut până azi în cazul unei emisiuni românești de monete de argint. Aceste date ne îndreptățesc să considerăm toate emisiunile de bani ale lui Mircea cel Bătrân ca datând din anii 1397–1418 ai domniei emitentului¹⁰.

Aceleași analize prin metode nucleare efectuate în ultima vreme și având ca obiect un mare număr de monete ale Țării Românești, între care și mai multe exemplare — ducați și bani — provenind din emisiuni diferite ale lui Mircea cel Bătrân, au confirmat caracterul monometalist, bazat pe argint, al sistemului monetar al Țării Românești, menținut intact până la începutul secolului al XV-lea. Faptul că moneda de cea mai slabă calitate — un ducat emis de Mircea cel Bătrân până în anul 1396 — analizată cu acest prilej a fost confecționată dintr-un aliaj

¹ Vezi p. 75, n. 5.

² Despre Vlad I și domnia lui, v. O. Iliescu, *Vlad Ier, voievode de Valachie: le règne, le sceau et les monnaies*, în RRH, 26, 1988, 1–2, p. 73–105.

³ *Ibidem*, p. 103–105.

⁴ Vezi p. 75, n. 5.

⁵ O. Iliescu, *Vlad Ier, voievode de Valachie...*, *cit. supra*, p. 84.

⁶ Vezi p. 75, n. 5.

⁷ Constanța Știrbu și Paraschiva Stancu, *op. cit.*, p. 86.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Constanța Știrbu și Paraschiva Stancu, *op. cit.*, p. 86–87.

¹⁰ De corectat în acest sens datarea 1386–1390, propusă anterior de O. Iliescu, *op. cit.*, *supra*, n. 5, p. 279.

de 221/1 000 argint și 763/1 000 cupru¹ infirmă definitiv o ipoteză mai veche, care susținea că acest voievod ar fi emis monete de aramă, folosind în acest scop cuprul exploatat din minele de lângă Baia de Aramă (jud. Mehedinți)². Încă din 1945, s-a arătat însă că această ipoteză nu avea nici un temei, monetele în cauză fiind bătute dintr-un aliaj de argint cu mult cupru și reprezentând de fapt nu bani divizionari, ci ducați cu un titlu foarte redus³, ceea ce s-a confirmat de cercetări ulterioare⁴. În această privință, sistemul monetar al Țării Românești urma ca model sistemul monetar unguresc, în care nominalul cel mai mărunț — obolul — era o monedă de argint; în același timp, el se deosebea de sistemul monetar bulgăresc, în uz atât la Vidin, cât și la Târnovo, care, păstrând tradiția bizantină, avea în componența lui monete divizionare de bronz sau de cupru.

Până la 1418, când încetează baterea de monedă proprie, Țara Românească nu va avea decât o singură emisiune de bani de bronz, datând din prima parte a domniei lui Vlad Dracul (v. paragraful următor).

Se pare însă că Mircea cel Bătrân a emis totuși și monete mărunte de bronz sau de cupru, dar cu destinație specială, și anume pentru despotatul sud-dobrogean intrat în stăpânirea sa încă de la începutul domniei și păstrat până în 1417, când întreaga provincie românească dintre Dunăre și Marea Neagră intră în componența Imperiului Otoman; despre aceste emisiuni cu circulație limitată va fi vorba puțin mai departe.

De-a lungul întregului secol al XIV-lea, circulația monetară pe teritoriul Dobrogei prezintă aspecte din cele mai variate. Moneta bizantină mărunță continuă să circule mai ales în zona de nord, unde s-au semnalat în descoperiri chiar și emisiuni de la începutul secolului următor⁵.

Tot în nordul Dobrogei, și anume la Isaccea, colonia genoveză locală bate în anii 1310–1312 monete mărunte de bronz (follari), purtând pe avers tamgava Hoardei de Aur, iar pe revers crucea genoveză și anii 710 și 711 ai Hegirei⁶. Pe de altă parte, coloniile genoveze de la gurile Dunării continuă să imite dirhemii de argint ai Hoardei de Aur, urmând astfel inițiativa Vicinei de la sfârșitul secolului anterior; noile imitații pot fi identificate în actele notarilor genovezi locali

¹ Constanța Stirbu și Paraschiva Stancu, *op. cit.*, p. 86.

² P. P. Panaitescu, *Minele de aramă ale lui Mircea*, în „Revista istorică română”, 7, 1937, p. 258–267 idem, *Mircea cel Bătrân*, p. 82, 91.

³ O. Iliescu, *Monete de aramă de la Mircea cel Bătrân?*, în CNA, 18, 1944, p. 278–283; idem, *Cu privire la monetele lui Mircea cel Bătrân*, în CNA, 19, 1945, p. 25.

⁴ C. N. Mateescu, *Contribuții la studiul monedelor lui Mircea cel Bătrân: un ducat găsit la Vădastra*, în SCN, III, 1960, p. 279–286.

⁵ E. Oberländer-Târnoveanu, *Monede bizantine din secolele XIII–XV descoperite în Dobrogea*, în BSNR, 75–76, 1981–1982, p. 271–313.

⁶ Idem, *Contribuții la studiul emisiunilor monetare și al formațiunilor politice din zona gurilor Dunării în secolele XIII–XIV*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie” (în continuare: SCIVA), 32, 1981, 1, p. 105–106 v. și O. Iliescu, *Contribution à l'histoire des colonies génoises en Roumanie aux XIIIe–XVe siècles*, în RRH, 28, 1989, 1–2, p. 50.

în 1360–1361 sub denumirea de asperi de Chilia¹, iar în 1382 sub aceea de asperi de Licostomo².

Din actele redactate de notari genovezi în 1360–1361 la Chilia³ și în 1373–1383 la Licostomo⁴, reiese că, în aceste așezări dunărene, se folosea în tranzacții comerciale o formă particulară de bani, anume bare de argint, ce se cântăreau cu o unitate de măsură denumită sommo, în speță de Chilia⁵, respectiv de Licostomo⁶. Un sommo de argint era echivalent cu 9–14 hiperperi de aur⁷, iar un hiperper de aur era echivalent cu 16 aspri de Licostomo⁸. Marele tezaur, găsit în 1962–1963 pe dealul Uzumbair din localitatea Mihail Kogălniceanu cuprindea 92 bare de argint ce puteau face obiectul unei tranzacții comerciale pe bază de sommi⁹.

În partea de sud a Dobrogei, pe o fâșie de litoral ce se întindea inițial de la sud de Mangalia până la Ecrenè, apare pe scena istoriei, către mijlocul secolului al XIV-lea, o formațiune politică locală, purtând denumirea de Țara Carbonei și având centrul la Cavarna. Conducătorul acestei formațiuni, Dobrotici sau Dobrotiță¹⁰ (cca. 1348–1386), gravitând în sfera politică a Imperiului Bizantin, acordă sprijin militar împăratului Ioan al V-lea Paleologul, în conflictul acestuia cu Ioan al VI-lea Cantacuzino, cu genovezii și cu țarul bulgar Alexandru de la Târnovo. Obținând succese militare remarcabile, atât pe uscat, cât și pe mare, Dobrotici își extinde stăpânirea, la sud până dincolo de Varna, iar la vest, până la Silistra. La început, Dobrotici își manifestă autoritatea în domeniul dreptului monetar contramarcând cu semne proprii groși sârbești și bosniaci, ce circulau în Dobrogea¹¹, apoi, după ce primește de la Ioan al V-lea Paleologul titlul de despot, Dobrotici emite la Caliacra și la Silistra follari de bronz¹², după sistemul folosit în unele

¹ O. Iliescu, *Emisiuni monetare ale orașelor medievale de la Dunărea de Jos*, în „Peuce”, II, 1971, p. 261–266.

² Idem, *Asperi de Licostomo la 1383*, în „Revista de istorie”, 27, 1974, 3, p. 451–456.

³ G. Pistarino, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzò (1360–1361)*, Genova, 1971; M. Balard, *Gênes et l'Outremer. II. Actes de Kilia du notaire Antonio di Ponzò 1360*, Paris etc., 1980.

⁴ Silvana Raiteri, *Atti rogati a Licostomo da Domenico da Carignano (1373) e da Oberto Grassi da Voltri (1383–84)*, în Giovanna Balbi, Silvana Raiteri, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Caffa e a Licostomo (sec. XIV)*, Genova, 1973.

⁵ O. Iliescu, *Notes sur l'apport roumain au ravitaillement de Byzance d'après une source inédite du XIVe siècle*, în „Nouvelles Études d'Histoire” (în continuare: NEH), III, București, 1965, p. 112.

⁶ Silvana Raiteri, *op. cit.*, doc. nr. 2, 6–10.

⁷ O. Iliescu, *Nouvelles éditions d'actes notariés instrumentés au XIVe siècle dans les colonies génoises des Bouches du Danube. — Actes de Kilia et de Licostomo —*, în RESEE, 15, 1977, 1, p. 121.

⁸ *Ibidem*, 126.

⁹ O. Iliescu, G. Simion, *op. cit.*, p. 221.

¹⁰ Șt. Ștefănescu, în: I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 348.

¹¹ E. Oberländer-Târnoveanu, *Quelques remarques sur les émissions monétaires médiévales de la Dobroudja méridionale aux XIVe–XVe siècles*, în RRH, 26, 1988, 1–2, p. 109–110.

¹² *Ibidem*, p. 110–111.

colonii genoveze din Levant¹. Follarii emiși la Silistra au avut o circulație notabilă, un exemplar fiind descoperit în săpăturile arheologice întreprinse la Cetățeni din Vale (jud. Argeș)².

În 1376, unul din fiii lui Dobrotici, numit Terter, se răzvrătește împotriva tatălui său și întemeiază la Dristra (Silistra) o seniorie secesionistă³. Aici, Terter (1376–1388) bate la început un gros de argint, cu legenda în limba greacă⁴. Ulterior, Terter emite la Silistra monete de bronz convex-concave (schifate) sau plate, în genul nominalului bizantin denumit stamenon⁵.

După ce Mircea cel Bătrân intră în stăpânirea senioriei Dristrei (1388) și a despotatului de Carbona (1390), voievodul Țării Românești continuă să emită la Silistra mari cantități de stamena de bronz, anepigrafe, destinate circulației locale⁶. Întreruptă în urma înaintării armatelor otomane în anii 1393–1396, emiterea acestor stamena locale va fi reluată de Mircea cel Bătrân după 1402, când Dobrogea de sud va reveni sub stăpânirea sa⁷.

Schimbările politice intervenite în Dobrogea în a doua jumătate a secolului al XIV-lea au facilitat extinderea circulației monetelor Țării Românești și ale Moldovei și pe teritoriul provinciei dintre Dunăre și Mare, după cum o dovedesc numeroasele descoperiri datând din acea vreme, între care și marele tezaur monetar găsit în 1906 pe dealul Bădila de la Niculițel (jud. Tulcea)⁸.

În raport cu Țara Românească, Moldova s-a constituit ca stat independent mai târziu, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea sub domnia lui Bogdan I (1363–1367)⁹, voievodul venit din Maramureș, ca și întemeietorul țării române de la est de Carpați, Dragoș (1347–1354). Organizarea instituțiilor de stat a fost însă aici mult mai rapidă, astfel încât la mai puțin de două decenii de la dobândirea independenței, voievodul Petru I (1375–1391) putea emite primele monete moldovenești. Ca și în Țara Românească, sub Vlaicu Vodă, această măsură de ordin economic a fost o urmare a unui eveniment politic: la începutul domniei lui Petru I, nobilimea din sudul Poloniei, având drept conducător pe Vladislav de

¹ Despre aceste emisiuni coloniale genoveze, v. G. Lunardi, *Le monete delle colonie genovesi*, Genova, 1980, passim.

² Informația primită de la Dinu V. Rosetti (n. 30 august 1899, în București; m. la 18 august 1982, în Tenerife — Gran Canaria).

³ E. Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, p. 113.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 115–117.

⁶ *Ibidem*, p. 117–122.

⁷ *Ibidem*, p. 122.

⁸ O. Iliescu, *Monedele Țării Românești și ale Moldovei la Marea Neagră (secolele XIV–XV)*, în „Revista istorică”, 1, 1990, 6, p. 649–656.

⁹ Pentru cronologia primilor domni ai Moldovei, de la Dragoș la Alexandru cel Bun, v. Șt. S. Gorovei, *L'État roumain de l'est des Carpatas: la succession et la chronologie des princes de Moldavie au XIVe siècle*, în RRH, 18, 1979, 3–4, p. 497.

Oppeln, guvernatorul Rusici Roșii (Halici), a încercat să cucerească Moldova, încercare eșuată ca urmare a unei bătălii câștigate de oștirea lui Petru I¹. Consolidarea independenței Moldovei, consecință firească a acestei victorii, a creat condițiile favorabile emiterii de monete proprii.

Ca și Vlaicu Vodă în Țara Românească, Petru I a adoptat un sistem monetar bazat pe argint, având ca unitate nominalul denumit gros, iar ca diviziune, jumătate de gros². Inițial, greutatea medie a grosului emis de Petru I era de 0,96 g, valoare stabilită în urma cântăririi unui mare număr de exemplare provenind din primele emisiuni. Pornind de la această constatare, putem deduce că baza metrologică a grosului din sistemul introdus de Petru I era o unitate ponderală locală cântărind 192 g³; aceasta înseamnă că dintr-o cantitate de argint cântărind 192 g, se băteau la început 200 groși moldovenеști. Emisiunile mai târzii ale groșilor lui Petru I prezintă o diminuare continuă atât a greutății medii, cât și a titlului argintului⁴.

Grosul moldovenesc creat de Petru I a avut ca model metrologic un nominal de argint din sistemul monetar polonez, denumit kwartnic și emis pentru Rusia Roșie sau Halici mai întâi de regele Poloniei Cazimir III, în anii 1342–1370, cu o greutate medie de 1,50 g⁵. Apoi de Vladislav de Oppeln, numit guvernator al acestei provincii de Ludovic de Anjou și care bate la Lvov în anii 1372–1378 kwartnici cu greutatea de 1,25–1 g⁶. Kwartnici provenind atât din emisiunile lui Cazimir III, cât și din cele ale lui Vladislav de Oppeln, împreună cu dinarii emiși de Vlaicu Vodă al Țării Românești, au intrat în componența unui important tezaur, găsit în 1915 în orașul Siret (jud. Suceava)⁷. Acest tezaur, care, în afară de monetele notate, mai cuprindea și groși și jumătăți de groși de Boemia, emisiuni din anii 1300–1377, a fost îngropat în mod cert în anul 1377, ca urmare a acțiunii militare întreprinse de Vladislav de Oppeln împotriva lui Petru I; la acea dată, voievodul Moldovei nu începuse încă să emită propria sa monetă.

¹ Despre acest episod, v. P. P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independență a Moldovei în veacul al XIV-lea*, în „Studii”, 9, 1956, 4, p. 110–115. Pentru o datare mai târzie a acestor evenimente, v. Ș. Papacostea, *op. cit. supra*, n. 2, p. 122–123.

² Nominalul de o jumătate de gros fiind întotdeauna anepigraf a fost identificat pentru prima dată ca emis de Petru I la O. Iliescu, *Monedă divizionară emisă de Petru Mușat*, în CN, III, 1980, 87–92. Ulterior, din aceeași emisiune, au mai apărut alte exemplare, în componența unui tezaur găsit la Burienești (jud. Neamț) (informație Constanța Știrbu).

³ Această unitate ponderală ar putea fi marca moldaviensis, neatestată în izvoare scrise, dar a cărei existență nu poate fi exclusă cu totul; ea ar intra în familia mărcilor ușoare, alături de marca de Cracovia, care avea greutatea de 196 g.

⁴ Un mare număr de monete emise de Petru I au fost publicate de G. Buzdugan, O. Luchian și C. C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București, 1977, p. 43–57.

⁵ J. A. Szwagrzyk, *Pienadz na zemliach Polskich X–XX w.*, Wrocław etc., 1973, p. 58.

⁶ *Ibidem*, p. 59.

⁷ C. Moisil, *Monete și tezaure monetare găsite în România și în ținuturile românești învecinate (vechiul teritoriu geto-dac)*, în BSNR, 10, 1913, p. 64, n. 26; 11, 1914, p. 38; 12, 1915, p. 15.

Alături de groși, Petru I a emis și monete divizionare de argint, jumătăți de groși, din care se cunosc azi puține exemplare datând din anii 1377–1380 și aparținând unei singure emisiuni¹.

Adoptarea unui sistem monetar propriu și emiterea unor mari cantități de groși moldovenești au creat condiții favorabile dezvoltării comerțului de tranzit, Moldova fiind străbătută de drumul comercial care lega orașele de la Marea Baltică, trecând prin Lvov, cu Chilia și cu Cetatea Albă, aceasta din urmă intrată sub stăpânirea lui Petru I spre sfârșitul domniei sale². Ca urmare a intensificării acestui comerț, Moldova beneficiază de o remarcabilă prosperitate economică. O dovadă în acest sens e și faptul că în 1388, voievodul Moldovei Petru I era în stare să-l împrumute pe regele Poloniei Vladislav Iagiello cu cantitatea de 3 000 „ruble de argint frâncești”³, adică sommi de argint, ceea ce reprezintă peste 600 kg de argint sau echivalentul a peste 10 000 de ducați de aur venețieni⁴.

De la Roman I (1391–1394), fratele și urmașul lui Petru I, nu cunoaștem emisiuni proprii și e aproape sigur că el n-a bătut monete; în schimb, Ștefan I (1394–1399) a emis groși de tipul ultimei emisiuni a lui Petru I, groșii acestuia continuând să circule până la sfârșitul secolului al XIV-lea⁵.

Până la sfârșitul aceluiași secol, atât monetăria Țării Românești, cât și cea a Moldovei au avut o intensă activitate, fapt dovedit de frecvența emisiunilor monetare⁶ și adesea de volumul mare al unor emisiuni, cum rezultă din componența unor tezaure monetare datând din acea vreme⁷. Pe de altă parte monetele emise de aceste monetării erau utilizate nu numai în schimbul intern, ci și în afara granițelor statului emitent. Astfel, monete emise de Vlaicu Vodă s-au găsit în Moldova, în tezaurul de la Siret, amintit mai sus⁸, apoi în Serbia⁹, la

¹ Vezi mai sus, p. 80, n. 2.

² Cu privire la împrejurările în care Moldova și-a extins stăpânirea asupra Cetății Albe, v. O. Iliescu, *Les armoiries de la ville d'Asprokastron et leur origine byzantine*, în *Études byzantines et post-byzantines*, II, 1991, p. 152 și n. 11.

³ M. Costăchescu, *op. și vol. cit.*, p. 604.

⁴ O. Iliescu, *Le prêt accordé en 1388 par Pierre Musat à Ladislas Jagellon*, în *RRH*, 12, 1973, I, p. 123–138.

⁵ O dovadă în acest sens e adusă la lumină de marele tezaur monetar descoperit în 1957 la Corlăteni (jud. Botoșani), alcătuit din groși emiși de Petru I și Ștefan I, peste 6 300 piese în total; O. Iliescu, *Însemnări privitoare la descoperiri monetare (II)*, în *SCN*, II, 1958, p. 458 nr. 29.

⁶ Vezi în acest sens G. Buzdugan, O. Luchian, C. C. Opreșcu, *op. cit.*, p. 8–28 (emisiuni ale Țării Românești) și 43–58 (emisiuni ale Moldovei).

⁷ Exemple tezaurele de la Niculițel-Dealul Bădila și Corlăteni (v. n. 5 de mai sus).

⁸ Vezi mai sus, p. 80, n. 6.

⁹ Tezaurul găsit la Reșava, pe valea Moravei, a cărui componență a fost studiată de numismatul sârb Ljubomir Kovacevici, prilejuindu-i stabilirea cronologiei corecte a celor mai vechi emisiuni ale Țării Românești; adnotări pe marginea acestei contribuții la N. Docan, *Studii privitoare la numismatica Țării Românești. I. Bibliografie și documente*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a II-a, 32, 1909–1910, p. 491–503.

Vidin¹ și la Silistra². Pe de altă parte, groși emiși de Petru I s-au găsit în Dobrogea, de la Rachelu (jud. Tulcea) până la Capul Caliacra³, apoi în Oltenia⁴, în Serbia⁵ și chiar în județul Bihor, în apropiere de Oradea⁶. Uneori, monete emise de cele două state românești au fost falsificate de particulari, cum este cazul unui dinar purtând numele lui Radu I⁷ sau al unor groși de la Petru I⁸.

În Transilvania, în timpul domniei regelui Ludovic I de Anjou (1342–1382)⁹, a continuat baterea monetelor create prin reformele întreprinse în anii 1323–1325 de regele Carol Robert de Anjou: florini de aur, groși, dinari și oboli de argint.

Primele emisiuni de florini păstrează dualitatea de tipuri inițiată de Carol Robert (particularitate explicată prin baterea celor două tipuri în două monetării distincte)¹⁰: pe de o parte tipul florentin, având pe avers floarea de crin, iar pe revers imaginea sfântului Ioan Botezătorul, pe de altă parte tipul cu scutul despicat pe avers, iar pe revers din nou imaginea sfântului Ioan Botezătorul. Ulterior, acestei imagini de pe revers i se substituie, la cel de-al doilea tip, aceea a sfântului Ladislau, creându-se astfel tipul original unguresc; această schimbare are loc începând din anul 1358, florinii respectivi fiind emiși la Buda¹¹.

Sub domnia lui Ludovic I, moneda de aur capătă o importanță deosebită în schimburile economice, fiind uneori teaurizată în cantități apreciabile, dovadă tezaurul descoperit anterior anului 1908 la Alba Iulia și care cuprindea nu mai puțin de 221 florini de aur, emisiuni ale regelui sus-menționat și ale reginei Maria (1382–1385)¹².

Groșii de argint se emit în cantități mult mai reduse datorită crizei de argint, care a durat până în 1344, dată la care reîncepe baterea acestor monete¹³. Răs-

¹ T. Gerasimov, *Monede românești și bulgărești din secolul al XIV-lea din necropola de lângă comuna Negovanovți (reg. Vidin R. P. Bulgaria)*, în SCIV, 15, 1964, p. 440–452.

² C. Moisil, *Statistica tezaurilor monetare intrate până la 31 decembrie 1946*, în „Buletin lunar“, 2, 1947, 6–12, p. 5 nr. 55.

³ O. Iliescu, *Monedele Țării Românești și ale Moldovei la Marea Neagră (secolele XIV–XV)*, în „Revista istorică“, 1, 1990, 6, p. 54.

⁴ Un mic tezaur de groși emiși de Petru I a fost găsit la Căluța (jud. Olt) (inedit).

⁵ Groși emiși de Petru I, făcând parte din tezaurul de la Reșava, citat mai sus, în p. 81, n. 9.

⁶ O. Luchian, *Un tezaur de monede moldovenești găsit în județul Bihor*, în SCN, IV, 1968, p. 413–422.

⁷ N. Docan, *op. cit.*, p. 508.

⁸ O. Iliescu, *Falsificări medievale ale monedelor moldovenești*, în BSNR, 67–69, 1973–1975, p. 135–142.

⁹ Evoluția economiei de schimb în Transilvania de la 1300 până la sfârșitul domniei lui Carol Robert (1308–1342) a fost tratată în paragraful precedent.

¹⁰ L. Réthy — G. Probszt, *Corpus nummorum Hungariae*, Graz, 1958, p. 94; L. Huszár, *op. cit.*, p. 85, nr. 512 (1342–1353) și 513 (1354–1357).

¹¹ A. Schulek, *Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük*, în „Numizmatikai közlöny“ (în continuare NK), 30–31, 1931–1932, p. 68; L. Huszár, *op. cit.*, p. 86, nr. 514.

¹² P. Harsanyi, *Eremlájetekon*, în NK, 7, 1908, p. 170.

¹³ A. Schulek, *op. cit.*, p. 67; L. Huszár, *op. cit.*, p. 86, nr. 519 (1344–1345).

pândirea lor în circulația monetară din Transilvania a fost puternic influențată de groșii de Praga, a căror prezență în tezaurele secolului al XIV-lea este mult mai masivă¹. Bateria groșilor ungurești încetează de altfel pe la 1370²; ea va mai fi reluată, efemer, abia în timpul domniei lui Matias Corvin.

În ce privește emisiunile de dinari și de oboli de argint, ele au continuat să fie puse în circulație în Transilvania, spre a satisface nevoile de monedă măruntă ale schimburilor economice locale. Numeroase sunt cazurile în care aceste monete mărunte au intrat în componența unor tezaure datând din a doua jumătate a secolului al XIV-lea³. Aceeași situație economică și monetară s-a menținut în Transilvania până la sfârșitul secolului al XIV-lea, sub urmașii lui Ludovic I, fiica sa, regina Maria și apoi, din 1386, regele Sigismund de Luxemburg. Numărul monetărilor deschise și funcționând în Transilvania a crescut cu timpul, la cele patru înființate de Carol Robert — Sibiu, Satu Mare (Baia Mare), Oradea și Lipova — adăugându-se sub domnia lui Sigismund de Luxemburg Brașovul și Clujul, iar mai târziu, în 1433, Sighișoara⁴.

NOTĂ. După încheierea acestui text, am luat la cunoștință de studiul lui Petre Diaconu, *Câteva probleme privitoare la monedele de aramă din sudul Dobrogei în ultima treime a sec. XIV*, publicat în SCIVA, 38, 1987, 2, p. 140–158, care stabilește o nouă clasificare a acestor emisiuni locale. Autorul susține că unicul emitent al acestor monete este un fiu al lui Dobrotici, anume Ioan Terter, care, în urma unui conflict dintre el și tatăl său, a întemeiat pe la 1370 o formațiune statală la Dristra (Silistra); aici, Terter emite groși de argint cu numele său și monete de bronz cu legenda ΙΩ T pe avers, acestea atribuite anterior lui Dobrotici. Petre Diaconu propune o cronologie, după părerea noastră plauzibilă, a acestor emisiuni monetare sud-dobrogene, seria lor încheindu-se cu monetele de bronz emise de Terter la Caliacra, în anii 1386–1388, atribuite și acestea de alți autori lui Dobrotici. De aici, rezultă că Dobrotici nu a bătut monete proprii, ceea ce pare admisibil. Credem însă că emisiunea de groși de argint poate fi datată numai din anul 1376, an în care are loc la Bizanț rebeliunea lui Andronic al IV-lea; Terter a fost unul din aliații lui Andronic al IV-lea, în conflictul acestuia cu Ioan al V-lea Paleologul. E foarte probabil ca, drept recompensă pentru acest sprijin, Terter să fi obținut de la Andronic al IV-lea unele avantaje, între care și dreptul de a bate monete proprii (v. clasificarea din Anexa III, B).

¹ Notăm tezaurul de la Șoimeni (jud. Cluj), publicat în NK, 4, 1905, p. 12–15, 25, 1926, p. 155; cel de la Jelna (jud. Bistrița Năsăud), *ibidem*, 6, 1907, p. 65.

² A. Schulek, *op. cit.*, p. 67; L. Huszár, *op. cit.*, p. 87, nr. 523 (1364–1369?).

³ Un repertoriu al acestor tezaure a fost publicat în ediția I a lucrării de față, Anexa I, p. 360–361.

⁴ Lista acestor monetării la L. Huszár, *op. cit.*, p. 23–26.

O sinteză a problemelor tratate în acest paragraf a fost publicată de O. Iliescu, *Moneda în România 491–1864*, București, 1970, *passim*.